

Małgorzata Szymańska-Brałkowska

Miejsce Republiki Federalnej Niemiec w porządku geopolitycznym po drugiej wojnie światowej i jej udział w genezie integracji europejskiej

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 6, 158-169

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Szymańska-Brałkowska*

Miejsce Republiki Federalnej Niemiec w porządku geopolitycznym po drugiej wojnie światowej i jej udział w genezie integracji europejskiej

Odbudowa Republiki Federalnej Niemiec po drugiej wojnie światowej oraz jej zaangażowanie w procesy integracji europejskiej miały istotne znaczenie dla stworzenia nowego i pokojowego wizerunku Europy drugiej połowy XX wieku¹. Doświadczenia wpływające z dwóch wojen światowych oraz ugruntowane przez wieki cele i dążenia narodu niemieckiego wynikające z położenia geograficznego oraz z jego fundamentalnych cech charakteru budziły obawy państw europejskich o bezpieczeństwo w Europie po drugiej wojnie światowej². Państwa europejskie zdawały sobie sprawę ze specyficznych cech charakteru narodu niemieckiego ujawniających się w witalności, zdolności do szybkiego odradzania się po klęskach oraz siły psychicznej pomagającej przezwyciężyć największe porażki³. Cechy te już niejednokrotnie zagroziły stabilizacji w Europie, prowadząc do dwóch wojen światowych. Zawsze jednak, w celu zachowania równowagi polityczno-gospodarczej na kontynencie, pomagano Niemcom w powrocie na arenę polityczno-gospodarczą.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej coraz silniejsze były dążenia do utworzenia „wspólnoty polityczno-ekonomicznej”⁴, co zostało podkreślone

* Małgorzata Szymańska-Brałkowska, Wydział Studiów Europejskich Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej.

¹ Republika Federalna Niemiec została utworzona w 1949 roku.

² A. Czubiński, *Kierunki rozwojowe państw niemieckich w XIX i XX wieku*, [w:] *Rola Niemiec w procesach rozwojowych Europy XIX i XX wieku*, red. A. Czubiński, Poznań 1995, s. 38. Za: A. Baring, *Unser neuer Grossenwahn. Deutschland zwischen Ost und West*, Stuttgart 1989. Także: *Deutschland, was tun?* Berlin 1991; *Deutschland in Europa. Ein historischer Rückblick*, hrsg. von B. Martin, München 1992; E. Nolle-Neumann, R. Kochen, *Die verletzte Nation. Über den Versuch der deutschen Charakter zu ändern*, Stuttgart 1987; *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848–1945*, hrsg. von C. Stern und H. A. Winkler, Frankfurt a/M. 1978.

³ *Ibidem*, s. 38.

⁴ C. Bretherton, J. Vogler, *The European Union as a Global Actor*, London and New York 2000, s. 3.

w przemówieniu wygłoszonym w Zurychu w 1946 roku przez Winstona Churchilla, który wysunął postulat utworzenia „Stanów Zjednoczonych Europy”⁵, mających stać się trzecią, na równi z USA i ZSRR, siłą ekonomiczną i polityczną na świecie. Winston Churchill wyraźnie zasugerował wówczas „[...] integrację rodziny europejskiej w takim stopniu w jakim to jest możliwe i w ramach takiej struktury, która zapewni pokój, bezpieczeństwo i wolność”⁶. W jego opinii proces dochodzenia do państwa europejskiego powinna zainicjować współpraca między Francją a Niemcami⁷.

Procesy politycznej oraz ekonomicznej integracji europejskiej, zainicjowane powstaniem Europejskiej Organizacji Współpracy Gospodarczej (OEEC) w 1948 roku oraz Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS) w 1951 roku, miały służyć przede wszystkim niedopuszczeniu do ponownych konfliktów zbrojnych oraz odbudowie współpracy gospodarczej między krajami kontynentu europejskiego. OEEC bezpośrednio wiązała się z amerykańskimi planami odbudowy gospodarek europejskich w ramach planu Marshalla, natomiast głównym założeniem EWWiS, zainicjowanej przez Francję, miało być stworzenie wspólnego rynku sektorów węgla i stali w celu kontroli odradzającej się gospodarki niemieckiej⁸. Zgodnie ze słowami Marka Andrzejewskiego utworzenie EWWiS miało na celu „[...] związanie gospodarek RFN i państw zachodnioeuropejskich, tak by w przyszłości niemożliwa była samorzutna i niekontrolowana remilitaryzacja Niemiec [...] i było kolejnym krokiem na drodze do równouprawnienia RFN”⁹.

Dla RFN stworzenie pierwszych organizacji integracyjnych wiązało się z nadzieją na zniesienie ograniczeń okupacyjnych, przejawiających się między innymi w przymusowych dostawach węgla i kontroli produkcji stali, oraz na odbudowę zniszczonej gospodarki¹⁰. Zainicjowane procesy integracyjne były dla niej szansą na odzyskanie ograniczonej suwerenności oraz wzrost znaczenia na arenie międzynarodowej bez wzbudzenia poczucia zagrożenia wśród państw europejskich¹¹.

⁵ A. B. Kisiel-Łowczyc, *Miejsce Unii Europejskiej w paneuropejskiej integracji w latach 90*, [w:] *Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej*, red. E. Oziewicz, Warszawa 2001, s. 38.

⁶ J. Gluchowski, *Międzynarodowe prawo i stosunki finansowe*, Białystok 1993, s. 104. Za: B. Mucha-Leszko, M. Cieplewska, *Integracja Europejska. Droga do unii ekonomicznej i monetarnej*, Lublin 1994, s. 12.

⁷ Por. H. Uterwedde, J. Trouille, *Franco-German relations, Europe and globalisation*, „Modern and Contemporary France” 2001, Vol. 9 (3), s. 339–353.

⁸ S. Bulmer, *History and Institutions of the European Union*, [w:] *The Economics of the European Union. Policy and Analysis. Third Edition*, edited by M. Artis, F. Nixson, Oxford 2001, s. 4.

⁹ M. Andrzejewski, *Od Bismarcka do Schrödera. Portrety niemieckich kanclerzy*, Gdańsk 2003, s. 296.

¹⁰ S. Płóciennik, *Europejska integracja gospodarcza w polityce RFN (1949–2000)*, Wrocław 2004, s. 87.

¹¹ A. Hyde-Price, *Germany and European order. Enlarging NATO and the EU*, Manchester and New York 2000, s. 80. Patrz również: R. Baldwin, C. Wyplosz, *The Economics of European Integration*, New York 2004, s. 5–6.

Warunkiem stabilizacji gospodarczej oraz pokoju w Europie miało być zaangażowanie RFN w procesy integracji europejskiej. Poprzez utworzenie Wspólnot Europejskich oraz integrację rynków stali i węgla kamiennego w Europejskiej Wspólnocie Węgla i Stali (EWWiS) zapoczątkowano trend integracyjny, który ostatecznie zaowocował utworzeniem Unii Europejskiej, będącej wyrazem urzeczywistnienia się planów powstania zintegrowanego obszaru polityczno-gospodarczego w Europie.

Zakończenie drugiej wojny światowej stało się momentem zwrotnym w podejściu do zagadnień integracji politycznej i gospodarczej na kontynencie europejskim. Pojawiła się wówczas potrzeba ukształtowania silnej wspólnoty gospodarczej w Europie, która mogłaby stworzyć przeciwagę dla USA i ZSRR. Okres po drugiej wojnie światowej – jak już wspomniano – stał się początkiem rozwoju procesów integracji gospodarczej, doprowadzając do utworzenia Unii Europejskiej, na podstawie Traktatu z Maastricht podpisanego 7 lutego 1992 roku (wszedł w życie 1 listopada 1993 roku na czas nieokreślony), oraz do wprowadzenia wspólnej waluty euro, jako prawnie obowiązującego środka płatniczego, w 2002 roku.

Idee jedności europejskiej, które wyłoniły się na początku XX wieku i przez dłuższy czas pozostawały tylko w formie postulatów, uzyskały realne szanse realizacji jako recepta na poprawę sytuacji polityczno-gospodarczej w Europie. Społeczeństwa uświadomiły sobie, iż przyczyną dwóch wojen światowych, wywołanych na kontynencie europejskim, były nacjonalizmy. Tylko dzięki budowie wspólnej świadomości europejskiej można w przyszłości zagwarantować pokój. Ponadto w wyniku zakończenia działań zbrojnych i bardzo aktywnej pomocy USA w pozytywnym rozstrzygnięciu ogólnoświatowego konfliktu, osłabiona Europa przestała pełnić funkcję politycznego i gospodarczego lidera na świecie na rzecz Stanów Zjednoczonych¹². Nowy układ polityczno-gospodarczy wymuszał wzmocnienie państw europejskich przez integrację ekonomiczną, a w perspektywie czasu także polityczną.

Kolejnym czynnikiem mającym ogromny wpływ na dyskusję o przyszłości powojennej Europy było zagrożenie komunizmem, co spowodowało szereg działań podjętych przez stronę amerykańską, aby udzielić ekonomicznego wsparcia państwom Europy Zachodniej – w formie planu Marshalla¹³. Po wojnie Stany Zjednoczone wybiły się na niekwestionowaną pozycję lidera w systemie światowych stosunków polityczno-gospodarczych.

Ważnym elementem ładu na starym kontynencie po zakończeniu drugiej wojny światowej miało być aktywne włączenie Niemiec w struktury europejskie, co było założeniem amerykańskich planów odbudowy Europy, aby państwo to ni-

¹² L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichmann, *Unia Europejska*, Warszawa 2000, s. 11.

¹³ J. Witkowska, Z. Wysokińska, *Integracja europejska. Rozwój rynków*, Warszawa – Łódź 2001, s. 17.

gdy nie stało się przyczyną kolejnych konfliktów zbrojnych. Teza, iż celem planu Marshalla było włączenie Niemiec do procesu odbudowy Europy i zapewnienie im zaistnienia na forum europejskich stosunków politycznych, została wygłoszona przez Johna Gimbela w pracy *The Origins of the Marshall-Plan*¹⁴.

Według Anny B. Kisiel-Łowczyc: „Stan stosunków międzynarodowych był źródłem wystarczająco silnego międzynarodowego impulsu do realizacji integracji regionalnej”¹⁵. Powojenna sytuacja międzynarodowa oraz nowy rozkład sił na świecie w dużej mierze przyczyniły się do zainicjowania procesów integracyjnych wśród państw europejskich¹⁶.

Pomysł integracji w Europie zajmował bardzo wyraźne miejsce w dyskusji o przyszłości kontynentu po zakończeniu działań zbrojnych drugiej wojny światowej. Początkowo idea integracji wiązała się głównie z aspektem politycznym oraz militarnym, w których upatrywano głównych kierunków rozwoju procesów integracyjnych. Natomiast płaszczyzna ekonomiczna, która po raz pierwszy pojawiła się w literaturze w XVIII wieku¹⁷ i została wyraźnie zarysowana w niemieckich koncepcjach integracyjnych przełomu XIX i XX wieku, nie była początkowo postrzegana jako czynnik warunkujący efektywność i sukces integracji. Spośród polityków i intelektualistów dostrzegających w okresie drugiej wojny światowej potrzebę utworzenia wspólnoty wśród krajów europejskich trzeba wymienić: Jeana Monneta, Winstona Churchilla, Anthony’ego Edena, Richarda Coudenhove-Kalergiego, Paula-Henriego Spaaka, Paula van Zelanda, Henriego Jaspara, Józefa Retingera oraz Władysława Sikorskiego.

Przy omawianiu genezy procesów integracji ekonomicznej w Europie należy zwrócić szczególną uwagę na działalność austriackiego polityka Richarda Coudenhove-Kalergiego – twórcy koncepcji „Pan-Europy”. To na jej podstawach wyrosła powojenna integracja. Należy powrócić więc do okresu międzywojennego, w którym poprzez koncepcję „Pan-Europy” Coudenhove-Kalergi zbudował podwaliny pod integrację europejską po drugiej wojnie światowej i przyczynił się do stworzenia jej solidnych fundamentów w przyszłości.

Głównym założeniem wygłoszonej w 1923 roku teorii był postulat odrzucenia nacjonalizmów w budowaniu wspólnej Europy¹⁸. Richard Coudenhove-Kalergi podkreślał, iż „[...] istnieje jeden naród europejski [...], który jest jak wielkie drzewo o jednym pniu i wielu gałęziach”¹⁹, postulował jedność europej-

¹⁴ S. Płóciennik, op. cit., s. 49.

¹⁵ A. B. Kisiel-Łowczyc, op. cit., s. 38.

¹⁶ Patrz szerzej: S. Bulmer, op. cit., s. 5–6.

¹⁷ A. Marszałek, *Ekonomiczne uwarunkowania integracji europejskiej*, [w:] *Integracja europejska. Podręcznik akademicki*, red. A. Marszałek, Warszawa 2004, s. 36.

¹⁸ Teoria Pan-Europy R. Coudenhove-Kalergiego po raz pierwszy ukazała się w 1922 roku w artykule pt. *Die europäische Frage* na łamach „Vossische Zeitung”, ostatecznie została wyłożona w książce *Pan-Europa* w 1923 roku, patrz: A. Marszałek, *Z historii europejskiej idei integracji międzynarodowej*, Łódź 1996, s. 74.

¹⁹ A. Marszałek, *Z historii europejskiej idei integracji...*, op. cit., s. 76.

ską opartą na kulturze zachodniej wyrosłej z tradycji starożytnej Grecji i Rzymu oraz religii chrześcijaństwa. Twórca „Pan-Europy” jako pierwszy dostrzegł konieczność integracji na kontynencie europejskim oraz stworzenia „Stanów Zjednoczonych Europy” stanowiących przeciwwagę dla USA w systemie gospodarki światowej. W rosnącej sile ekonomicznej gospodarki amerykańskiej Richard Coudenhove-Kalergi upatrywał zagrożenia dla państw europejskich, które – wyparte na rynkach światowych przez USA – straciłyby możliwości rozwoju eksportu. Jego obawy skupiły się również na ekspansji kapitału amerykańskiego wchodzącego na rynki starego kontynentu oraz na zagrożeniu militarnym ze strony Rosji.

W oczach autora „Pan-Europy” silniejsza Europa, pozbawiona tendencji nacjonalistycznych, oznaczała związek państw tworzących unię celną i stanowiących w perspektywie czasu jedność polityczną i gospodarczą. Wspólnota państw europejskich miała funkcjonować na zasadzie federacji pod egidą Niemiec i Francji, ale bez udziału Wielkiej Brytanii, uważanej za daleką od sympatii proeuropejskich, oraz Rosji, uważanej za zbyt odległą pod względem cywilizacyjnym i geopolitycznym²⁰. Zgodnie z założeniami Richarda Coudenhove-Kalergiego tworzenie „Stanów Zjednoczonych Europy” powinno rozwijać się etapami; pierwszym miało być zwołanie konferencji zainteresowanych państw, drugim – podpisanie umów o gwarancji granic i rozstrzyganiu sporów w ramach organizacji przez sąd rozjemczy, trzecim – stworzenie unii celnej, czwartym – stworzenie wspólnoty polityczno-gospodarczej na wzór Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej²¹. Powyższa koncepcja oraz droga jej realizacji spotkały się z szerokim odzewem w całej Europie. Niestety, ze względu na popularność tendencji nacjonalistycznych nie miała ona realnych szans realizacji przed drugą wojną światową.

„Pan-Europa”, mimo że wykluczała udział Wielkiej Brytanii, znalazła zainteresowanie wśród polityków brytyjskich, czego przykładem była działalność proeuropejska Winstona Churchilla oraz Anthony’ego Edena. Brytyjczycy dostrzegli potrzebę zjednoczonej Europy na początku drugiej wojny światowej, kiedy powstał pomysł utworzenia unii angielsko-francuskiej, odrzucony jednak przez Francję. Należy zwrócić uwagę, że działalność Winstona Churchilla w okresie drugiej wojny światowej prowadziła do rozpowszechnienia koncepcji integracyjnych, czego wyrazem było utworzenie Komitetu Unii Federalnej, w skład którego weszło 16 państw, w tym również Polska²². Winston Churchill już w 1943 roku dostrzegł potrzebę utworzenia organizacji integracyjnej w Europie, której rolę pełniła powstała w 1949 roku Rada Europy, będąca zdaniem Antoniego Marszałka „[...] kuźnią standardów prawnych i moralnych

²⁰ Ibidem, s. 74–75.

²¹ R. Coudenhove-Kalergi, *Pan-Europa*, Wien 1923, [w:] A. Marszałek, *Z historii europejskiej idei integracji...*, op. cit., s. 76.

²² A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska w polskiej myśli naukowej*, Łódź 2005, s. 170.

w dziedzinie poszanowania praw ludzkich, obywatelskich, społecznych”²³. Jej powstanie zostało poprzedzone kongresem w Hadze w 1948 roku, na którym stworzono zarys doktryny jedności europejskiej. Wielka Brytania sprzeciwiła się jednak nadaniu szerokich kompetencji Radzie Europy, aby nie naruszać suwerenności jej członków.

Koncepcja „Pan-Europy” będąca protoplastą powojennej integracji europejskiej, znalazła zwolenników wśród elit politycznych Wielkiej Brytanii w okresie drugiej wojny światowej, dostrzegających potrzebę zjednoczenia wspólnych sił państw kontynentu jako recepty na pokój i demokrację. Niestety, jak pokazuje historia, procesy integracyjne w powojennej Europie nie stanowiły priorytetu w polityce brytyjskiej.

Przy omawianiu idei Richarda Coudenhove-Kalergiego na uwagę zasługuje również jej wpływ na międzywojenne Niemcy oraz na stworzone w owym czasie niemieckie idee wielkoprzestrzenne, w tym w największej mierze na koncepcję gospodarki wielkiego obszaru (*Grossraum-Wirtschaft*). Zdaniem Jerzego Chodorowskiego: „Dawne niemieckie idee gospodarki wielkiego obszaru [...] schroniły się pod skrzydła nowej ideologii pacyfizmu, równouprawnienia narodów i zjednoczenia dla pokojowej współpracy”²⁴. Ideolodzy międzywojennych Niemiec wykorzystali ideologię „Pan-Europy” dla przedstawienia własnych ideologii „[...] w przebraniu doktryny o charakterze europejskim”²⁵. Stała się ona narzędziem propagandy w upowszechnianiu niemieckiej wizji integracji gospodarczej w Europie wyrażanej w teorii gospodarki wielkiego obszaru, w której – zgodnie ze słowami J. Chodorowskiego – dominowało twierdzenie o przywódczej gospodarczej roli Niemiec²⁶.

Natomiast w okresie hitlerowskich Niemiec teoria „Pan-Europy” stanowiła „umocnienie porządku powersalskiego”²⁷, bez żadnych szans na realizację w przyszłości. Została więc zupełnie potępiona i odrzucona przez nazistów. Adolf Hitler nie brał pod uwagę przegranej Niemiec i upadku podbitej przez niego „niemieckiej Europy”. Prowadząc agresywną politykę militarną i wywołując drugą wojnę światową, spowodował, iż Niemcy stały się przyczyną dyskusji nad wykluczeniem nacjonalizmów z polityki państw europejskich i zbudowaniem pokojowej i demokratycznej zjednoczonej Europy.

W celu zrozumienia genezy powstania procesów integracyjnych w Europie po drugiej wojnie światowej, wyrosłych na ideologicznym fundamencie Ruchu

²³ A. Marszałek, *Podstawowe zasady integracji*, [w:] *Integracja europejska...*, op. cit., s. 62.

²⁴ J. Chodorowski, *Niemiecka doktryna Gospodarki Wielkiego Obszaru (Grossraumwirtschaft) 1800–1945*, Wrocław 1972, s. 191.

²⁵ *Ibidem*, s. 191.

²⁶ S. Płóciennik, op. cit., s. 42. Patrz również: J. Hagen, *Redrawing the imagined map of Europe: the rise and fall of the „center”*, „Political Geography”, Vol. 22, No. 5, June 2003, ss. 489–571 i 494–503.

²⁷ B. Piotrowski, *Idea europejska w III Rzeszy. Założenia, realizacja, dylematy*, „Studia Historica Slavo-Germanica” 1997, t. XXI–1996, s. 83.

Europejskiego zapoczątkowanego przez koncepcję „Pan-Europy”, należy prześleźć sytuację Niemiec zaraz po zakończeniu działań zbrojnych i ich stosunek do pojawiających się coraz silniej tendencji integracyjnych.

Po przegranej drugiej wojnie światowej państwo niemieckie uznało ideę europejskiej integracji gospodarczej i politycznej za główny cel swojej polityki zagranicznej, widząc w niej szansę powrotu na arenę europejskich stosunków polityczno-gospodarczych. Integrację nieodłącznie kojarzono z kwestiami gospodarczymi, dlatego w powojennych dyskusjach polityków niemieckich bardzo wyraźnie zaznaczono konieczność utworzenia wspólnego rynku obejmującego Francję, Wielką Brytanię, kraje Beneluxu oraz zachodnią część Niemiec, upatrując w integracji ekonomicznej szansy na odbudowę gospodarczą zrujnowanego kraju²⁸. Zgodnie ze słowami pierwszego ministra gospodarki RFN Ludwiga Erharda, „[...] po obu wojnach światowych nie tyle kajdany, które (nam) nałożono, ale nowe koncepcje polityczne zdecydowały o (naszym) powrocie na rynki zagraniczne. Tylko w takim ujęciu staje się zrozumiałe, że powrót ten mógł się od 1948 r. tak szybko dokonać, choć kajdany, jakie nałożono ostatnio w bezwarunkowej kapitulacji, były o wiele silniejsze w porównaniu z traktatem westfalskim”²⁹. Przysłowiowe „kajdany” nałożone na naród niemiecki miały na celu stworzenie atmosfery bezpieczeństwa w Europie i niedopuszczenia do kolejnych konfliktów zbrojnych wywołanych przez Niemcy. Rozwój gospodarczych procesów integracyjnych umożliwił Niemcom szybki, zgodnie ze słowami Ludwiga Erharda, powrót na „rynki zagraniczne”.

U podstaw stanowiska przegranych Niemiec wobec tendencji integracyjnych legły ogromne zniszczenia całego kraju, podział terytorialny oraz okupacja ze strony aliantów i ZSRR jak również chęć odbudowy gospodarki i powrotu na arenę polityczną Europy³⁰. Niemcy, jako najwięksi przegrani, musieli ponieść karę za drugą wojnę światową, zostali więc podzieleni na cztery strefy okupacyjne i do roku 1949 nie posiadali, po raz pierwszy i jedyne w najnowszej historii, rządu i kanclerza³¹. Wskutek długoletniej propagandy nazistowskiej oraz głębokiego kryzysu ekonomicznego społeczeństwo potrzebowało polityków, którzy odbudują gospodarczo i politycznie kraj oraz stworzą jego pozytywny wizerunek w powojennej Europie. Dopiero w cztery lata po kapitulacji i zakończeniu działań wojennych rozstrzygnęły się kwestie polityczne – utworzono dwa odrębne państwa niemieckie: RFN i NRD oraz przeprowadzono pierwsze demokratyczne od 16 lat wybory w RFN, w efekcie których kanclerzem został – reprezentują-

²⁸ A. Marszałek, *Z historii europejskiej idei integracji...*, op. cit., s. 172.

²⁹ J. Olszyński, *Czynniki determinujące pozycję Niemiec w Unii Europejskiej*, [w:] *Niemcy w Unii Europejskiej. Tom I. Ekonomiczna rola Niemiec*, red. M. A. Weresa, Warszawa 2004, s. 22. Za: L. Erhard, *Deutschland. Rückkehr zum Weltmarkt*, Düsseldorf 1953, s. 41–42 (w cytacie mowa jest o „traktacie westfalskim”, lecz chodzi tu niewątpliwie o traktat wersalski – przyp. red.).

³⁰ S. Płóciennik, op. cit., s. 42.

³¹ M. Andrzejewski, op. cit., s. 280.

cy frakcją chrześcijańskich demokratów (Unię Chrześcijańsko-Demokratyczną CDU) – Konrad Adenauer³². Przedstawił on Niemcom program zwrócony ku partnerom z Zachodniej Europy, podkreślający drogę prowadzącą do integracji gospodarczej i politycznej kontynentu poprzez równouprawnienie Niemiec w relacjach międzynarodowych, dając tym samym nadzieje na nowy początek i rehabilitację narodu niemieckiego w oczach Europy i świata.

Zaraz po zakończeniu drugiej wojny światowej rozpoczęła się niemiecka droga do odbudowy gospodarki i pozycji politycznej w Europie. W 1946 roku dostrzeżono konieczność odbudowy porządku europejskiego opartego na filarze francusko-niemieckim, co zostało wyrażone słowami Winstona Churchilla: „[...] chęć teraz powiedzieć coś, co was zadziwi. Pierwszym krokiem do odbudowy Rodziny Europejskiej musi być partnerstwo między Francją a Niemcami. W ten sposób może Francja odzyskać moralne przywództwo w Europie. Nie będzie odnawiania się Europy bez duchowości wielkiej Francji i bez duchowości wielkich Niemiec”³³. Tymi słowami wyrażono chęć budowy powojennej Europy bez pominięcia Niemiec, z ich bardzo wyraźnie zarysowanym udziałem. Fakt ten został poparty pojawieniem się delegacji niemieckiej na Kongresie w Hadze w 1948 roku, jako równouprawnionych partnerów, i włączeniem Zachodnich Niemiec w 1950 roku, jako członka stowarzyszonego, do Rady Europy (pełnoprawnym członkiem stały się w 1951 roku)³⁴. Organizacja ta zdaniem wielu polityków niemieckich stała się początkiem powrotu Niemiec na drogę demokracji i stabilizacji ekonomicznej prowadzącej do rozwoju procesów integracji europejskiej. Według ministra spraw zagranicznych w rządzie Gerharda Schrödera Joschki Fischera „[...] droga do Europy wiedzie przez Radę Europy”³⁵, co wybitnie podkreśla rolę, jaką odegrała ta organizacja w stworzeniu Niemcom szansy powrotu na forum stosunków gospodarczych i politycznych Europy.

Fundamentalne znaczenie dla zainicjowania i rozwoju procesów integracji ekonomicznej w Europie miała sytuacja na kontynencie europejskim po zakończeniu drugiej wojny światowej związana bezpośrednio z problemem niemieckim. Początkowo okupowane Niemcy, podzielone w 1949 roku na dwa oddzielne państwa, w miarę upływu czasu, już jako Niemcy Zachodnie zostały włączone w integrację ekonomiczną. Wyniszczona dwoma wojnami światowymi Europa nie mogła sobie pozwolić na kolejne konflikty zbrojne oraz na powrót nastrojów nacjonalistycznych, które pośrednio w przeszłości się do nich przyczyniły, dlatego świadomie powrócono do międzywojennych teorii paneuropejskich i zaczęto

³² Ibidem, s. 290.

³³ E. Dynia, *Integracja europejska. Zarys problematyki*, Warszawa 2003, s. 14.

³⁴ Zob. I. Wróbel, *Miejsce Organizacji Międzynarodowych w polityce zagranicznej RFN na przykładzie ONZ i Rady Europy*, [w:] *Polska – Niemcy – Europa u progu XXI. Problemy polityczne, gospodarcze, edukacyjne*, red. K. Fiedor, M. S. Wolański, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 2507, s. 145–147.

³⁵ Ibidem, s. 145.

stopniowo, z udziałem RFN, budować nowy porządek gospodarczy w Europie. Przez angażowanie Niemiec Zachodnich w rozwój procesów integracyjnych oraz budowę trwałych fundamentów organizacji integracyjnych udzielono im kredytu zaufania do budowy bezpiecznego i demokratycznego państwa oraz solidnej gospodarki. Aspekt bezpieczeństwa na kontynencie europejskim miał podstawowe znaczenie w zainicjowaniu procesów integracyjnych w Europie, a Niemcy Zachodnie znalazły się w ich samym centrum.

W omówieniu genezy procesów integracji ekonomicznej konieczne jest nawiązanie do roli USA w odbudowie gospodarek państw Europy Zachodniej, w tym w dużej mierze gospodarki Zachodnich Niemiec. Ważną rolę w tej problematyce odegrał plan Marshalla.

Oslabienie gospodarcze państw europejskich wywołane zniszczeniami wojennymi przyniosło wiele refleksji na temat gospodarczej przyszłości całego kontynentu. Stany Zjednoczone ogłosiły 5 czerwca 1947 roku Plan Odbudowy Europy (*European Recovery Plan*), zwany planem Marshalla³⁶. Według słów jego twórcy – George’a Marshalla – sekretarza stanu USA, wygłoszonych po konferencji w Moskwie w 1947 roku, „[...] odbudowa Europy przebiega znacznie wolniej niż oczekiwano. Procesy dezintegracyjne stają się aż nadto widoczne. Pacjent umiera, podczas gdy doktorzy deliberują”³⁷. Europa potrzebowała efektywnego planu odbudowy gospodarczej, aby podnieść się z powojennej zapaści i stworzyć perspektywy na lepsze jutro.

Plan pomocy zniszczonym gospodarkom europejskim, który nadszedł z USA, był wyrazem bardzo silnie zarysowanej doktryny Trumana. Główne założenie tej doktryny to powstrzymanie komunizmu grożącego Europie ze strony ZSRR oraz wykreowanie modelu gospodarki światowej opartego na wolnym handlu i wymiernych walutach³⁸. Obawa przed komunizmem i wywołane nim poczucie zagrożenia rozpoczęły nowy, powojenny okres „zimnej wojny”, w którym coraz bardziej wyczuwano potrzebę konsolidacji i wspólnego rozwiązywania problemów społeczno-gospodarczych przez państwa Europy Zachodniej. W integracji gospodarczej upatrywano szansy na stworzenie struktury potrafiącej przeciwstawić się potędze ZSRR oraz – zgodnie ze słowami Gerda Hardacha – „[...] zintegrować Europę z amerykańską gospodarką światową”³⁹. Z drugiej strony politycy amerykańscy w odbudowie gospodarek krajów europejskich widzieli szansę na osiągnięcie celów ekonomicznych USA i wzrost ich znaczenia na arenie międzynarodowej.

Głównym celem amerykańskiej pomocy dla starego kontynentu było połączenie odbudowy gospodarki niemieckiej i gospodarek poszczególnych państw

³⁶ E. Dynia, op. cit., s. 28. Patrz szerzej: R. Baldwin, C. Wyplosz, op. cit., s. 6–7.

³⁷ S. Płóciennik, op. cit., s. 50.

³⁸ Ibidem, s. 49.

³⁹ G. Hardach, *Der Marshall-Plan: Auslandshilfe und Wiederaufbau in Westdeutschland 1948–1952*, München 1994, s. 31–46, cytat – s. 31, [w:] S. Płóciennik, op. cit., s. 51.

europiejskich oraz stworzenie wspólnego przedsięwzięcia będącego początkiem procesów integracyjnych. Niestety, już na samym początku plan Marshalla spotkał się z dezaprobatą Związku Radzieckiego, który widział w nim niepotrzebną ingerencję USA w sprawy europejskie oraz przejaw imperializmu⁴⁰. W efekcie sprzeciwu ZSRR państwa objęte strefą jego wpływów odrzuciły pomoc amerykańską, natomiast Niemcy, w wyniku okupacji oraz szeregu dyskusji na temat ich przyszłości, znalazły się w samym centrum konfliktu między Zachodnią Europą, popierającą plan pomocy ze strony USA, a Wschodnią, będącą coraz bardziej pod wpływem ZSRR. Doskonale zdawano sobie sprawę, iż rozwiązanie kwestii niemieckiej, przez wprowadzenie stabilizacji gospodarczej, stanowi podstawowy cel amerykańskiej pomocy dla Europy. W oczach Ameryki Niemcy stanowiły doskonały rynek zbytu oraz cel inwestycyjny dla amerykańskich przedsiębiorstw, a odbudowa ich gospodarki miała stanowić solidny fundament pod zintegrowaną w przyszłości gospodarkę europejską.

Niemcy wykorzystały szansę, jaka pojawiła się wraz z nadejściem planu Marshalla, w wyniku którego w latach 1948–1952 zachodnie strefy okupacyjne, a następnie RFN, uzyskały około 1,4 mld dolarów, co umożliwiło rozwój długoterminowych inwestycji oraz finansowanie importu⁴¹. Jednakże największe kwoty w ramach tego planu otrzymały Wielka Brytania (3,4 mld dolarów), Francja (2,8 mld dolarów) i Włochy (1,5 mld dolarów), co umiejscowiło RFN na czwartej pozycji pod względem otrzymanych środków. Cel pomocy amerykańskiej stanowiły integracja gospodarek krajów europejskich i stworzenie przeciwwagi dla ZSRR na kontynencie. Skierowana została między innymi do Niemiec, które – włączone za jej pośrednictwem w procesy integracji ekonomicznej – wykorzystały jej fundusze, aby wzmocnić gospodarkę oraz uzyskać utraconą pozycję w Europie. Wart zaznaczenia jest jednak fakt, że pomoc udzielona RFN stanowiła dług wobec rządu Stanów Zjednoczonych, nie była więc bezzwrotna. Opinie co do oceny wpływu planu Marshalla na powojenny zachodniemiecki wzrost gospodarczy są podzielone. Na ocenę tę wpływ ma między innymi fakt, że jedynie 3,5 procent inwestycji zrealizowanych w RFN do 1953 roku pochodziło ze środków Planu Odbudowy Europy. Stąd nasuwają się wątpliwości wobec bezpośredniego wpływu planu Marshalla na tempo odbudowy gospodarki RFN⁴².

W literaturze wymienia się pięć powodów uczestnictwa Niemiec w procesach integracyjnych. Zalicza się do nich: uzyskanie środków z planu Marshalla oraz odzyskanie wiarygodności wobec partnerów handlowych, udział w integracji militarnej gwarantującej bezpieczeństwo, stworzenie warunków do reprezentowania interesów niemieckich, rezygnacja z przywilejów odradzającej się suwerenności na rzecz wymagań organizacji integracyjnych, szansa na nowy początek

⁴⁰ E. Dynia, op. cit., s. 14.

⁴¹ S. Płóciennik, op. cit., s. 58.

⁴² Patrz szerzej: S. Płóciennik, op. cit., s. 53–61.

oraz odcięcie się od wizji Niemiec z drugiej wojny światowej⁴³. Na tej podstawie wnioskować należy, że Plan Marshalla stanowił istotny bodziec włączenia zachodnioniemieckich stref okupacyjnych, a następnie RFN w procesy integracyjne po drugiej wojnie światowej.

Geneza procesów gospodarczej integracji europejskiej sięga głęboko tematyki drugiej wojny światowej, ponieważ w jej wyniku doszło do eliminacji nastrojów nacjonalistycznych, będących jedną z wielu przyczyn konfliktów zbrojnych w Europie w pierwszej połowie XX wieku. Na skutek nowego układu sił po zakończeniu drugiej wojny światowej zmienił się rozkład w relacjach polityczno-gospodarczych na świecie, przejawiający się w spadku znaczenia osłabionych działaniami wojennymi państw Europy, pojawiło się natomiast zagrożenie ekspansją idei komunistycznych z ZSRR. Integracja gospodarcza stworzyła więc możliwość połączenia i odbudowy zniszczonych gospodarek, Zachodnim Niemcom dała szansę rehabilitacji oraz udziału w budowaniu nowego wizerunku Zachodniej Europy.

Badania nad udziałem Niemiec w procesach integracji europejskiej w drugiej połowie XX wieku oraz na początku XXI wieku wykazują właściwe wykorzystanie szansy, którą integracja stworzyła dla odbudowy potencjału ekonomicznego RFN oraz osiągania dalekowszocznych celów politycznych związanych ze zjednoczeniem Niemiec. Udział RFN w początkowej fazie integracji po drugiej wojnie światowej, zainicjowany i umacniany przez politykę europejską Konrada Adenauera oraz kontynuowany przez kolejnych kanclerzy, przyczynił się do powrotu RFN na arenę międzynarodowych stosunków politycznych i gospodarczych. W pierwszej dekadzie XXI wieku Niemcy należą do najsilniejszych gospodarczo i politycznie państw Unii Europejskiej, a ich działania prowadzące do podpisania Traktatu Lizbońskiego 13 grudnia 2007 roku udowodniły odpowiedzialność za dalszy rozwój procesów integracyjnych w Europie.

Summary

The position of the Federal Republic of Germany in geopolitical order after WWII and its involvement in the origins of the European integration

The recovery of the Federal Republic of Germany after the Second World War and her involvement in the European integration has greatly influenced the new peaceful Europe of the second half of the 20th century.

The research into the German involvement in the European integration in the second half of the 20th century and at the beginning of the 21st century shows the opportunities created by integration for the Federal Republic of Germany and future plans for the country's unification, used to good account. Germany's involvement in early European integration following WWII initiated by Konrad

⁴³ J. Olszyński, op. cit. s. 28.

Adenauer and continued by succeeding chancellors contributed to the resuming of the influential position of Germany in international political and economic relations. In the first decade of the 21st century Germany has been one of the economically and politically strongest European Union states and the efforts to ratify the Treaty of Lisbon of Dec. 13th 2007 prove her responsibility for the development of European integration.